

سیاست راهبردی شورای عالی انقلاب فرهنگی در سالهای ۷۶-۱۳۷۵

مقاله پژوهشی
اصیل
Original
Article

سعیده سلطانی مقدم^۱، محمدجواد هراتی^۲

چکیده

هدف: هدف از انجام پژوهش حاضر، بررسی مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در سالهای ۷۶-۱۳۷۵ بود. **روش:** روش پژوهش حاضر بر مبنای رویکرد ترکیبی می‌باشد. بر این اساس، پژوهش حاضر قصد دارد تا به این پرسش پاسخ دهد که مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی بین سالهای ۷۶-۱۳۷۵ در چه مواردی بوده است. در مرحله اول که از روش کمی استفاده شد، با روش آماری خی دو تک نمونه‌ای در محیط نرم افزار اس.پی.اس.اس.۲۵ به تحلیل داده‌های کمی پرداختیم. **یافته‌ها:** شورای عالی انقلاب فرهنگی، به عنوان مرکز قانونگذاری و مرجع عالی سیاستگذاری، تعیین خط مشی، تصمیم‌گیری و هدایت امور فرهنگی، آموزشی و پژوهشی کشور در چارچوب سیاستهای کلی نظام محسوب می‌شود. با تعیین ترکیب جدید شورا در سال ۱۳۷۵ از سوی مقام معظم رهبری، شورای عالی انقلاب فرهنگی وارد مرحله جدیدی شد. در این مرحله شورای عالی انقلاب فرهنگی موظف شد در رأس فعالیتهای خود، به مدیریت فرهنگی جامعه بپردازد. سیاست راهبردی شورای عالی انقلاب فرهنگی در سالهای ۷۶-۱۳۷۵ قابل توجه است. **نتیجه‌گیری:** نتایج کمی بیانگر آن است که دانشگاهها و آموزش عالی تعداد ۷۶ مورد (۵۳/۵ درصد)، زنان ۱۷ مورد (۱۲ درصد)، شوراهای عالی ۲۶ مورد (۱۸/۳ درصد)، آموزش و پرورش ۱۱ مورد (۷/۷ درصد) و سایر موضوعات ۱۲ مورد (۸/۵ درصد) است. در مرحله دوم به تبیین این داده‌ها با روش کیفی پرداختیم و به این نتیجه دست یافتیم که دانشگاهها و آموزش عالی، بیشترین توجه و موفقیت را در شورای عالی انقلاب داشته‌اند.

واژگان کلیدی: انقلاب فرهنگی، مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، آسیب‌شناسی شورای عالی انقلاب فرهنگی.

◇ تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۱۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۰۴

۱. دانشجوی دکتری تاریخ انقلاب اسلامی ایران، دانشگاه بوعلی همدان.

۲. دکترای مدرسی معارف، استاد تمام گروه معارف اسلامی دانشگاه بوعلی سینا (نویسنده مسئول). نشانی: همدان؛

چهارباغ شهید مصطفی احمدی روشن، دانشگاه بوعلی. نمابر: ۰۸۱۱۳۳۸۱۶۰۱ / m.harati@basu.ac.ir

الف) مقدمه

در پی پیروزی انقلاب اسلامی و بازگشایی دانشگاهها و فضای باز پس از آن، دانشگاهها به عنوان محیط روشنفکری، به مکان مناسبی برای برخورد آرا و عقاید تبدیل شدند و افراد و گروه‌های مختلف، ساعتها به بحث در خصوص مسائل مختلف می‌پرداختند. به تدریج برخی از گروه‌ها بر آن شدند تا دفاتری را در دانشگاه تصرف کنند و در نهایت، بسیاری از گروه‌های سیاسی، دانشگاه را مفر فعالیت‌های خویش قرار دادند که مسئولان با این امر مخالف بودند. از سوی دیگر با اضمحلال رژیم سلطنتی، با توجه به اینکه انقلاب از پشتوانه ایدئولوژیک برخوردار بود، شاهد پدیداری دگرگونی‌های وسیع در نظام ارزشی بودیم و انقلاب نوپای اسلامی در جهت حفظ و تقویت این نظام ارزشی بود و در این راستا دانشگاهها به عنوان یکی از مهم‌ترین مراکز فرهنگی، مورد توجه قرار گرفتند. اعتقاد بر این بود که محتوای دروس و فعالیت‌های عملی در دانشگاهها و مراکز آموزشی با اهداف انقلاب و اسلام سازگار نیستند. (امام خمینی، ۱۳۶۱، ج ۶: ۱۲۷)

یکی از مسائل بسیار مهم در تمامی دستگاهها، به خصوص دانشگاهها و دبیرستانها، تغییرات بنیادی در برنامه‌ها و به خصوص برنامه‌های تحصیلی در آموزش و پرورش بود که دستگاه فرهنگ ما از غریب‌زدگی و آموزشهای استعماری نجات یابد. بدون تغییرات صحیح بنیادی و تحول فرهنگی و عملی، امکان تحول فکری نیست و باید با کوشش همه‌جانبه از طرف دولت به مقصد نزدیک شوید. امام خمینی در پیام نوروزی سال ۱۳۵۹ ضمن ابراز نگرانی از وضعیت موجود دانشگاهها و انتقاد از طبقه روشنفکر دانشگاهی، به لزوم انجام انقلابی در دانشگاهها چنین اشاره می‌فرماید: «باید انقلابی اسلامی در تمام دانشگاههای سراسر ایران به وجود آید و اساتیدی که با شرق و غرب رابطه دارند حذف شوند و دانشگاه محیط سالمی برای تدریس علوم عالی اسلامی شود. بعد از ملاقات با امام، شورای انقلاب در بیانیه ۱۳۵۹/۱/۲۹ خود اعلام کرد که دانشگاه باید از گروه‌های مختلف پاکسازی شود. در این بیانیه، سه روز به دفاتر و تشکیلات گروهها در دانشگاهها فرصت داده شد تا دفاتر خود را تعطیل کنند و همچنین دستور صادر شد که امتحانات در ۱۴ خرداد تمام و دانشگاهها تعطیل و از هر گونه استخدامی جلوگیری شود تا نظام آموزشی کشور بر مبنای قوانین انقلابی و اسلامی طراحی شود. (روزنامه کیهان و اطلاعات، ۳۱ فروردین ۱۳۵۹)

سیاست راهبردی شورای عالی انقلاب فرهنگی در سالهای ... ۹

پس از تعطیلی دانشگاهها، امام خمینی در ۱۳۵۹/۳/۲۳ فرمانی را مبنی بر لزوم تشکیل ستاد انقلاب فرهنگی صادر کردند. در قسمتی از فرمان ایشان بر لزوم ایجاد انقلاب فرهنگی که خواست مردم مسلمان است و برای آن اقدام مؤثری نشده، تأکید شده است. در این پیام بیان شده که خواسته دانشجویان با ایمان و متعهد که نگران‌اند و در رأس آن اختلال دشمنان نمایان است، تأمین شود، قبل از آنکه فرصت از دست برود. (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۶: ۱۳)

وظایفی که طی این فرمان به اعضای ستاد محول شد، عبارت بود از: تشکیل رشته‌های مختلف و تعیین برنامه فرهنگی آینده دانشگاهها، انتخاب و آماده‌سازی استادان دلسوز و وفادار، رسیدگی کردن امور دبیرستانها و دیگر مؤسسات آموزشی که طبق آموزش و پرورش حکومت سابق اداره می‌شدند. یکی از اعضای ستاد انقلاب فرهنگی طی مصاحبه‌ای هدف از تشکیل ستاد انقلاب فرهنگی را چنین بیان کرد: «در چند جمله خطوط کلی هدفی را که امام از نصب و معرفی اعضای ستاد انقلاب فرهنگی داشته‌اند بیان کنیم همین‌ها بود که من برایتان عرض کردم. به طور خلاصه یک دانشگاهی که لبریز از تخصص باشد، استقلال‌آور باشد، رافع نیاز مردم این مرز و بوم باشد و علم در آن به نام خداوند و به اسم رب به تعبیر امام آمیخته باشد و قبله‌گاه دانشجویان و اساتیدش نه غرب باشد و نه شرق، بلکه پرتوگیر از مصباح خداوندی باشد». (سروش، ۱۳۶۱: ۱۷)

به هر حال، ستاد انقلاب فرهنگی در فاصله میان تشکیل تا آذرماه ۱۳۶۳ به اقداماتی در سطح دانشگاهها دست زد که مهم‌ترین آنها بازگشایی دانشگاهها، ادغام و انحلال برخی مؤسسات آموزش عالی موجود و تشکیل دانشگاههای جدید، تغییر محتوای برخی کتب دانشگاهی، بررسی سوابق علمی و سیاسی اعضای هیئت علمی دانشگاهها و تکمیل هیئت علمی و اداری آنها و تأسیس جهاد دانشگاهی بود.

در خصوص اهمیت انتخاب این سالها برای پژوهش باید گفت سومین دوره عمده شورای عالی انقلاب فرهنگی به سال ۱۳۷۵ برمی‌گردد. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در تاریخ ۷۵/۹/۱۴ با صدور پیامی ضمن تعیین ترکیب جدید اعضای شورای عالی، بر اهمیت جایگاه و وظایف خطیر آن نیز تأکید کردند و بدین ترتیب، شورای عالی انقلاب فرهنگی وارد مرحله جدیدی از حیات تشکیلاتی خود شد. در این مرحله، شورای عالی انقلاب فرهنگی موظف شد در رأس فعالیتهای خود، به مدیریت فرهنگی جامعه در عرصه‌های مختلف بپردازد و با سیاستگذاری‌های اصولی خود، زمینه را برای پیدایش جامعه‌ای بهره‌مند از حیات طيبة الهی فراهم سازد.

ب) پیشینه پژوهش

مقاله «بررسی تحلیلی- انتقادی مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی» از نجفی (۱۳۹۷) به شورای عالی انقلاب فرهنگی، به عنوان یک مرکز قانونگذاری پرداخته است. او معتقد است که «با وجود گذشت دو دهه از تشکیل این نهاد، جایگاه حقوقی آن مورد توجه جدی قرار نگرفته است. حتی در منابع حقوق اساسی کشور ما نیز به دلیل عدم ذکر آن در قانون اساسی مورد بحث قرار نگرفته است. صدور فرمان امام خمینی در مورد تشکیل شورای عالی انقلاب فرهنگی، نقطه آغاز یک حرکت فرهنگی محسوب می‌گردد. شورای مذکور در طول دو دهه فعالیت خود، اقدامات فراوانی در خصوص مسائل فرهنگی انجام داده و مصوبات زیادی را گذرانیده است. در مورد جایگاه این شورا و ماهیت حقوقی مصوبات آن و نیز وظایف و کارکردهای آن چالشهایی در گذشته وجود داشته است. با رد بعضی از مصوبات مجلس شورای اسلامی توسط شورای نگهبان، به دلیل مغایرت آنها با موازین اسلامی و قانون اساسی، این بحث اهمیت پیدا کرده است. بررسی حقوقی مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی لازم و ضروری است، اما میزان مشارکت مردم در این مصوبات نیز حائز اهمیت است. امید است نتایج آن مورد ارزشیابی و استفاده این شورا و سایر نهادهای فرهنگی قرار گیرد».

مقاله «الگوی راهبردی در اداره امور شورای عالی انقلاب فرهنگی از منظر امامین انقلاب اسلامی» از مخبر دزفولی و فارسی (۱۳۹۷) که هدف اصلی آن، ارائه الگوی راهبردی در اداره امور شورای عالی انقلاب فرهنگی در حوزه مأموریتی اسلامی شدن دانشگاهها و مراکز آموزشی از طریق تدوین تجارب نظام جمهوری اسلامی ایران بر اساس گفتمان ولایت فقیه و قانون اساسی می‌باشد. روش تحقیق پژوهش از نوع آمیخته با رویکرد داده‌های کمی و کیفی بوده و در جمع‌آوری داده‌ها از تکنیک تحلیل محتوا، تحلیل گفتمان و مطالعه اسنادی استفاده شده و در تجزیه و تحلیل داده‌ها از نظریه داده‌بنیاد و نرم‌افزار مکس کیودا بهره گرفته شده است. پس از انجام مصاحبه با جامعه خبرگی و ثبت تجارب ضمنی ایشان، به منظور بررسی روایی سازه، از «فن تحلیل عاملی» استفاده شده است که طی پرسشنامه‌ای به جامعه آماری ۲۰ نفری ارائه و با استفاده از نرم‌افزار اس.پی.اس.اس پردازش شده است. الگوی راهبردی شورای عالی انقلاب فرهنگی شامل مؤلفه‌های اصلی و زیرمؤلفه‌های آن در یک منظومه به هم پیوسته و بر اساس ۹ محور راهبردی (برنامه‌ریزی، سازماندهی، هماهنگی، هدایت، پیاده‌سازی و اجرا و نظارت و ارزیابی) ارائه شده است.

ج) روش پژوهش

تحقیق با روشهای ترکیبی، متأخرترین جهت گیری روش شناختی در علوم اجتماعی رفتاری معاصر است که به دنبال دوره‌ای نسبتاً طولانی از مناقشه‌های بین دو رویکرد پارادایمی کمی گرا و کیفی گرا ظهور پیدا کرده است. این نوع تحقیق که از نظر فلسفی مبتنی بر رویکرد پراگماتیسم است، با تأکید بر همگرایی پارادایمی و اجتناب از موضع گیری‌های کمی کیفی متعارف، درصد ترکیب هر دو رهیافت کمی و کیفی در یک مطالعه واحد به طور همزمان، متوالی یا تغییرپذیر است. روش شناسی ترکیبی گرچه به طور ضمنی از دهه ۱۹۶۰ با عناوین متفاوت به کار رفته، اما به طور رسمی در یک دهه اخیر آغاز شده و در طول چند سال گذشته بسط و گسترش یافته است. این نوع تحقیق دارای واژگان جدید، اصول، مراحل و طرحهای خاصی است که با طرحهای کمی و کیفی متعارف متفاوت می‌باشد. (محمدپور و صادقی، ۱۳۸۹)

د) انقلاب فرهنگی

در تعریف انقلاب گفته شده است که: «انقلاب، دگرگونی بنیادی در همه زمینه‌های اجتماعی، اخلاقی، اقتصادی، حقوقی و به ویژه سیاسی است، نسبت به آنچه پیش از انقلاب استوار و پابرجا بوده است و این دگرگونی‌ها همیشه با سرنگونی نظام سیاسی حاکم پیش می‌آید و کمتر با آرامش بوده و اغلب با کارهای خشونت آمیز، ویرانگری و خونریزی همگام است» (ابوالحمد، ۱۳۶۸: ۳۶۴). همان‌طور که در این تعریف بیان شده است، در انقلابهای اجتماعی همیشه در بعد فرهنگی و اخلاقی جامعه نیز دگرگونی انجام می‌شود و در هر انقلاب، رکن اخلاقی و باورهای ارزشی همیشه نمایان و حاضر است (همان: ۳۶۹). لذا می‌توان گفت یک رکن هر انقلاب اجتماعی، انقلاب فرهنگی است. در واقع؛ انقلاب فرهنگی نوعی تحول و دگرگونی در تمامی ابعاد فرهنگ را مد نظر خود قرار داده است.

انقلاب فرهنگی در اغلب فرهنگهای علوم سیاسی، به طور ویژه بیانگر «انقلاب فرهنگی چین» است؛ انقلابی که در اواسط دهه ۱۹۶۰ شکل گرفت و برای مبارزه علیه رویزیونیسم و خیانت به اصول انقلاب بود (سی. پلنو و آلتون، ۱۳۵۷: ۷۶). از میان کشورهایی که در آنها انقلاب شکل گرفته است، جمهوری خلق چین، نخستین کشوری است که به طور خاص و با سروصدای زیاد ۱۴ سال پس از انقلاب کمونیستی‌اش (در ۱۹۴۹)، به طور رسمی سیاستی را

با عنوان انقلاب فرهنگی پیش گرفت؛ به طوری که در برخی فرهنگهای علوم سیاسی، انقلاب فرهنگی را با توضیح همین سیاست اتخاذ شده از سوی چین تعریف می کنند (جاسمی، ۱۳۵۸: ۱۳۴). جمهوری اسلامی ایران نیز پس از دو سال از گذشت پیروزی انقلاب، به طور رسمی انقلاب فرهنگی را اعلام کرد.

مفهوم انقلاب فرهنگی در مکاتب مختلف با توجه به دیدگاهها و اندیشهها، با هم متفاوت است. با ظهور اسلام، انقلابی در جامعه شکل گرفت و دلیل و علت اصلی اعتلای بعضی از ارزشها و نزول ارزشهای دیگر شد. با دیدگاه و روش پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) در انتشار و گسترش اسلام، می توان دریافت که دین اسلام معتقد است: «انقلاب، ابتدا باید در فکر و بعد در علم پدیدار گردد، به این صورت که اول در جهان بینی فرد باید انقلاب شود بعد از آن بر مبنای توحید، خداشناسی، خداپرستی، توحید نظری و عملی شکل بگیرد و انقلابهای دیگر به عنوان شاخهها و برگهای آن در نظر گرفته شود» (مطهری، ۱۳۶۰: ۱۱)

انقلاب فرهنگی پس از پیروزی انقلاب اسلامی، گام دوم برای رسیدن به اهداف عالی راه امام و انقلاب بود. اکنون که انقلاب سیاسی ۵۷ توانسته اقتدار لازم را در نظام بین المللی پیدا کند و اداره اجتماع را در مقیاس وسیع به عهده بگیرد، باید به سمت تحقق آرمانهای خود حرکت کند و راهکار و روشی برای تحقق عینی آنها ارائه دهد و کارآمدی دین را در عینیت به اثبات رساند؛ اما در حال حاضر، با وجود حکومت اسلامی و در اختیار بودن نهادهای فرهنگی در سطح کشور، مهم ترین دغدغه اندیشمندان، مربوط به فرهنگ و خطر تهاجم فرهنگی است. (صیادی، ۱۳۸۳: ۹۸)

فرهنگ جامعه که از آن به «انقلاب فرهنگی» یاد می شود و متضمن بقای حکومت اسلامی است، امری دوسویه است که از یک سو به «توسعه معرفت دینی قاعده مند و بر محور تعبد نسبت به دین توقف دارد و از سوی دیگر مبتنی بر توسعه و تولید دیگر معرفتها با محوریت معرفت دینی به منظور ارائه راهبرد عملی، معادلات کاربردی و برنامه نظام اجرایی کشور است؛ بنابراین این، دستیابی به آرمان انقلاب اسلامی مستلزم انقلاب فرهنگی به معنی تحول در علوم، ساختارها، برنامه ریزیها، نهادها و مناسبات اجتماعی است. این امور هم باید در حوزه و دانشگاه دنبال شود و تحقق آنها، مستلزم فراهم آمدن بسترهای مناسب فرهنگی است. (شرفزاده برادر، ۱۳۸۳: ۴۱)

۱. شورای عالی انقلاب فرهنگی

پس از روی کار آمدن جمهوری اسلامی، نهادهای مختلف یکی پس از دیگری شکل گرفتند؛ اما فرهنگ حاکم بر نهادهای اجتماعی و مؤسسات، به ویژه نهادهایی مانند آموزش و پرورش و آموزش عالی و مراکز علمی، مسئله‌ای نبود که بتوان تحولات لازم و اساسی را در کوتاه‌مدت در آن به وجود آورد. در چنین شرایطی ضرورت تغییر بنیادین در برنامه‌ها و شیوه‌های تدریس و تربیت و اهداف آن از سوی عده‌ای مطرح می‌شد و در نتیجه این حساسیتها بود که انقلاب فرهنگی در دانشگاهها صورت گرفت و برای مدت‌زمانی دانشگاههای کشور تعطیل و به فرمان امام خمینی، ستاد انقلاب فرهنگی برای سازماندهی امور فرهنگی آموزش عالی و آموزش و پرورش تشکیل شد. (امام خمینی، ۱۳۶۱، ج ۱۲: ۴۳۱)

ستاد انقلاب فرهنگی پس از پیروزی انقلاب، در ابتدای امر برای انتخاب و تعیین مسئولان، معیار و ضوابط کتبی و مشخص شده نداشت. افرادی با تفکرات گوناگون از انقلاب اسلامی، مسئولیت و اداره کشور را به دست گرفتند و هر کس طبق درک خود از اسلام و انقلاب عمل می‌کرد؛ چنانچه مدیریت دانشگاهها و به ویژه مدیریت دانشگاه تهران در دست گروه‌های سیاسی بود. محمد ملکی^۱ درباره این وضعیت آورده است: «... در دانشکده فنی، سازمان مجاهدین تعلیمات نظامی می‌دادند و وسایل نظامی که به دست مردم افتاده بود در مسجد دانشگاه تهران جمع‌آوری شده بود. به دستور امام باید کلاسها را هر چه زودتر تشکیل می‌دادیم و اوضاع را به وضع عادی می‌رساندیم. (ملکی، ۱۳۵۹: ۲۹)

در سال ۱۳۵۸ شورای انقلاب با حضور نیروهای متعهد برای جلوگیری از فعالیتهای فرهنگی و سیاسی مخالف مبانی انقلاب اسلامی تشکیل شد. نیروهای انقلابی اعم از مسئولان شورای انقلاب و نهادها و گروههای انقلابی مانند حزب جمهوری اسلامی در تلاش بودند که ابتکار فرهنگی و سیاسی جامعه فرهنگی، به ویژه دانشگاهها را در دست بگیرند. از گویاترین اقدامات عملی شورا، تصرف سفارت آمریکا در سیزده آبان ۱۳۵۸ توسط گروهی مشهور به دانشجویان مسلمان پیرو خط امام بود که یکی از جریانهای اساسی سیاسی و فرهنگی دانشگاه شدند. چنان که آمده است، یک روز بعد از اقدام آنها مهندس بازرگان استعفای خود را نوشت و بدین ترتیب، آن شورای انقلاب یکی از موانع پیشبرد اهداف خود را از میان برداشت (شورای عالی انقلاب فرهنگی، بی‌تا: ۴). لذا امام خمینی به دنبال این وقایع در پیام

۱. دکتر محمد ملکی، اولین سرپرست دانشگاه تهران، که از سوی مهندس بازرگان در ۵۷/۱۲/۳ به این سمت منصوب شد.

نوروزی، بر انقلابی کردن دانشگاهها و پاکسازی محیط دانشگاه تأکید کردند و پس از تعطیلی رسمی دانشگاهها در خرداد، فرمانی مبنی بر تشکیل ستاد انقلاب فرهنگی صادر کردند. حضرت امام در این فرمان، تعدادی از کارشناسان و مسئولان حوزه و دانشگاه را مأمور کردند تا گروهی تشکیل دهند و از افراد متعهد و دلسوز و وفادار به انقلاب برای تشکیل شورا دعوت کنند و برای برنامه‌ریزی رشته‌های مختلف و خط مشی فرهنگی آینده دانشگاهها بر اساس فرهنگ اسلامی اقدام کنند. (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۴: ۴)

بر این اساس، امام خمینی در ۲۳ خرداد ۱۳۵۹ دستور تشکیل ستاد انقلاب فرهنگی را دادند و از افراد تشکیل‌دهنده ستاد شورای انقلاب اسلامی خواستند که از بین اساتید و کارکنان متعهد و وفادار و متخصص برای برنامه‌ریزی رشته‌های مختلف درسی دعوت شود و بر اساس فرهنگ اسلامی و انقلابی، خط مشی فرهنگی آینده کشور و جامعه به خصوص دانشگاهها اقدامهای ضروری لحاظ شود تا فرزندان این جامعه از آسیب مصون بمانند. (امام خمینی، ۱۳۶۱، ج ۱۴: ۴۳۲-۴۳۱)

۲. وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی

لازم بود ستاد شورای عالی انقلاب فرهنگی طبق دستور و فرمایش امام، برای حل مشکلات دانشگاهها و فعالیت آنها وارد عمل شود. از جمله مهم‌ترین وظایف شورا عبارت بود از:

- تدوین اصول سیاست فرهنگی نظام جمهوری اسلامی ایران و تعیین اهداف و خط مشی‌های آموزشی، پژوهشی، فرهنگی و اجتماعی کشور؛
- تجزیه و تحلیل شرایط و جریانات فرهنگی جهان و اتخاذ تدابیر مناسب؛
- بررسی و تحلیل شرایط و جریانات فرهنگی، ارزشی و اجتماعی جامعه به منظور تعیین نقاط قوت و ضعف و ارائه راه‌حلهای مناسب؛
- بررسی الگوهای توسعه و تحلیل آثار و پیامدهای فرهنگی، سیاستها و برنامه‌های توسعه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی کشور؛
- تبیین و تعیین شاخصهای کمی و کیفی برای ارزیابی وضع فرهنگی کشور؛
- بررسی و ارزیابی وضع فرهنگ، آموزش و تحقیقات کشور؛
- تدوین و تصویب سیاستهای اساسی تبلیغات کشور و تهیه و تدوین مبانی و شاخصهای متناسب با نظام اسلامی و طراحی راهکارهای تحقق آن.

سیاست راهبردی شورای عالی انقلاب فرهنگی در سالهای ... ۱۵

به این ترتیب، این شورا علاوه بر رسیدگی به مشکلات آموزش عالی، سایر مقاطع تحصیلی، ارگانهای فرهنگی و کل جامعه فرهنگی را تحت پوشش فعالیتها و اهداف خود قرار داد. همچنین شورای عالی انقلاب فرهنگی در اوایل کار خود، اهداف شورا را این گونه بیان می کند:

- گسترش و نفوذ فرهنگ اسلامی در شئون جامعه و تقویت انقلاب فرهنگی و اعتلای فرهنگ عمومی؛
- تزکیه محیطهای علمی و فرهنگی از افکار مادی و نفی مظاهر و آثار غربزدگی از فضای فرهنگی جامعه؛
- تحول دانشگاهها و مدارس و مراکز فرهنگی و هنری بر اساس فرهنگ صحیح اسلامی و گسترش و تقویت هر چه بیشتر آنها برای تربیت متخصصان متعهد و اسلام شناس متخصص و مغزهای متفکر و وطن خواه و نیروهای فعال، ماهر، استادان، مربیان و معلمان معتقد به اسلام و استقلال کشور؛
- تعمیم سواد و تقویت و بسط روح تفکر و علم آموزی و تحقق و استفاده از دستاوردها و تجارب مفید دانش بشری برای نیل به استقلال علمی و فرهنگی؛
- حفظ و احیا و معرفی آثار و مآثر اسلامی و ملی؛
- نشر افکار و آثار فرهنگی انقلاب اسلامی و ایجاد و تحکیم روابط فرهنگی با کشورهای دیگر، به ویژه با ملل اسلامی. (ناظمی اردکانی، ۱۳۹۱: ۸۵-۸۴)

ادوار مختلف سیاستگذاری شورای عالی انقلاب فرهنگی در قالب سه دوره قابل بررسی است. بعد از باز شدن دانشگاهها و مراکز آموزشی، امام برای دومین بار در آذرماه ۱۳۶۲ ستاد انقلاب فرهنگی را بازسازی کرد و بدین گونه شورای عالی انقلاب فرهنگی جدیدی تشکیل شد. (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۷: ۱۵-۱۳)

۳. مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در دوره سوم (سالهای ۲۶-۱۳۷۵)

شورای عالی انقلاب فرهنگی در ابعاد فرهنگی و سیاسی نقش سیاستگذار را دارد؛ چرا که تصمیمات شورای عالی انقلاب فرهنگی حکم قانون دارد و لازم الاجراست. عملکرد شورای عالی انقلاب فرهنگی در طول سالهای مختلف، تغییرات زیادی داشته است. توجه به زیرساختهای فرهنگی کشور و وظیفه سنگین مسئولان کشور در خصوص فرهنگ عمومی و توسعه دانشگاهها و افزایش تعداد دانشجو و لزوم توسعه حیطه دانش برای پاسخگویی به

نیازهای سازندگی کشور و تهاجم خطرناکی که غرب به سوی فرهنگ اسلامی ترتیب داده است، رهبر معظم انقلاب اسلامی را بر آن داشت که برای اهتمام بیشتر و تلاش گسترده‌تر دست‌اندرکاران، در تاریخ ۱۵ آذر ۱۳۷۵ و همزمان با سالگرد تأسیس شورای عالی انقلاب فرهنگی، این شورا را با ترکیبی تازه مخاطب قرار دهند و ضمن برشمردن مسئولیتهای خطیر آن، نخستین وظیفه شورای مزبور را تدوین شرح وظیفه و ترسیم خطوط کلی فرهنگی کشور مقرر کنند. (اداره کل قوانین و مقررات کشور، ۱۳۷۲)

سومین ترمیم عمده شورای عالی انقلاب فرهنگی به سال ۱۳۷۵ برمی‌گردد. آیت‌الله خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۷۵/۹/۱۴ با صدور پیامی ضمن تعیین ترکیب جدید اعضای شورای عالی، بر اهمیت جایگاه و وظایف خطیر آن نیز تأکید کردند:

«شورای عالی انقلاب فرهنگی که با تدبیر حکیمانه امام راحل عظیم‌الشأن به جای ستاد انقلاب فرهنگی پدید آمد، نقش فعال و مؤثری را در عرصه‌های امور فرهنگی کشور، به خصوص دانشگاهها ایفا کرد و برکات زیادی از خود به جای گذارد. اکنون با پیشرفت کشور در سازندگی و گسترش دامنه نیاز به دانش و تخصص و لزوم فراگیری علوم و فنون و پرورش محققان و نوآوران و استادان و متخصصان کارآمد، اهمیت این بخش از مسائل فرهنگی تأکید مضاعف یافته است. توسعه دانشگاهها و پژوهشگاهها و دیگر مراکز آموزش و آموزش عالی که پاسخ طبیعی به آن نیاز است و افزایش چشمگیر کمیّت دانشجویی، به نوبه خود تکالیف تازه‌ای را بر عهده مسئولان امور فرهنگی کشور می‌گذارد که برتر از همه آنها، اولاً کیفیت بخشیدن به مایه‌های علم و تحقیق در این مراکز و ثانیاً پرداختن به تربیت معنوی دانشجویان و هدایت فکر و عمل آنان است.» (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۴: ۹)

در بخشی دیگر از این پیام با اشاره به هجوم فرهنگی همه‌جانبه دشمنان به ارزشهای اسلامی، فرهنگ اصیل ملی و باورهای مردم آمده است: همه این حقایق مهم و هشداردهنده، مسئولان فرهنگی کشور را به تدبیری برتر و اهتمامی بیشتر و تلاشی گسترده‌تر فرا می‌خواند و به ویژه شورای عالی انقلاب فرهنگی را که در جهاد ملی بابت سواد و عقب‌ماندگی علمی و تبعیت، فرهنگی در حکم ستاد مرکزی و اصلی است، به تحرک و نوآوری و همت‌گماری برمی‌انگیزد. بدین ترتیب، شورای عالی انقلاب فرهنگی وارد مرحله‌ای جدید از حیات تشکیلاتی خود شد. در این مرحله، شورای عالی انقلاب فرهنگی موظف شد در رأس فعالیتهای خود به مدیریت فرهنگی جامعه در عرصه‌های مختلف بپردازد و با

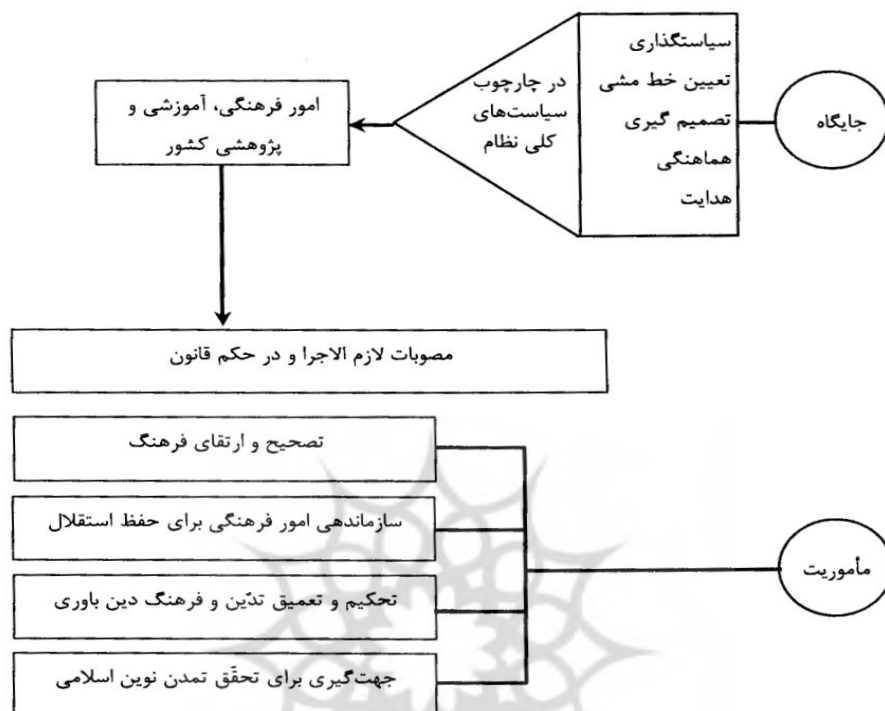
سیاست راهبردی شورای عالی انقلاب فرهنگی در سالهای ... ۱۷

سیاستگذاری‌های اصولی خود زمینه را برای پیدایش جامعه‌ای بهره‌مند از حیات طیبه الهی فراهم سازد. (همان)

مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۳۷۵/۹/۱۴ طی حکمی با تعیین اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی برای دوره جدید (دوره سوم)، اعلام فرمودند: تقویت این شورا در شرایط نوین بر دوش این جانب است که به کمک الهی، اینک با ترکیب تازه و مخاطب‌سازی دوباره صورت می‌پذیرد. در ترکیب جدید علاوه بر شخصیت‌های حقوقی، ۱۱ نفر از صاحب‌نظران فرهنگی به عنوان شخصیت‌های حقیقی به اعضای شورا افزوده شدند و تعداد آنان بالغ بر ۱۹ نفر شد. (ناظمی اردکانی، ۱۳۹۱: ۸۳)

مقام معظم رهبری، وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی را در دوره جدید چنین ابلاغ فرمودند: «نخستین وظیفه شورای عالی در دوره تازه، تدوین شرح وظایف و ترسیم خطوط کلی فرهنگی کشور است که در آن متن حکم حضرت امام (قدس سره) و احکام اینجانب و توصیه‌های شفاهی در دیدارهای مکرر اعضای شورا مورد توجه و استناد قرار خواهد گرفت». در این حکم، چگونگی تعیین دبیر شورای عالی انقلاب فرهنگی را به عنوان مسئول دبیرخانه و یکی از ارکان هم مشخص فرمودند: «دبیر شورای عالی از میان اعضای شورا پس از پیشنهاد آن شورا با تصویب این جانب به وسیله رئیس شورای عالی منصوب خواهد شد».

به دنبال تصویب جایگاه، اهداف و وظایف شورای عالی انقلاب، فرهنگی توسط شورا در تاریخ ۱۳۷۶/۸/۲۰ و ارسال آن جهت استحضار مقام معظم رهبری، ایشان در پاسخ طی نامه مورخ ۱۳۷۶/۹/۱۳ مرقوم فرموده‌اند: «اهداف و مأموریتها جامع و خوب تهیه شده است و باید امیدوار بود که شورای عالی انقلاب فرهنگی با این برنامه بتواند در دوره زمانی مشخصی، مثلاً هفت سال، تغییرات محسوسی در وضع فرهنگی کشور با همان گستردگی که در این مصوبات دیده شده، پدید آورد». آذرماه سال ۱۳۸۳ پایان هفت سال دوره سوم بود. (همان: ۸۴)

نمودار ۱: جایگاه و مأموریت شورای عالی انقلاب فرهنگی در دوره سوم

۴. دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی با رهبر انقلاب

حضرت آیت الله خامنه‌ای سال ۱۳۷۵ در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی با ایشان، بر اهمیت ارزشگذاری به مسائل فرهنگی به عنوان مسئله اول کشور تأکید کردند و ایجاد یک ستاد مرکزی مدیریت فرهنگی را برای مقابله برنامه‌ریزی شده با تهاجم فرهنگی دشمنان اسلام و هدایت دستگاه‌های مسئول کشور در مسائل فرهنگی ضروری دانستند.

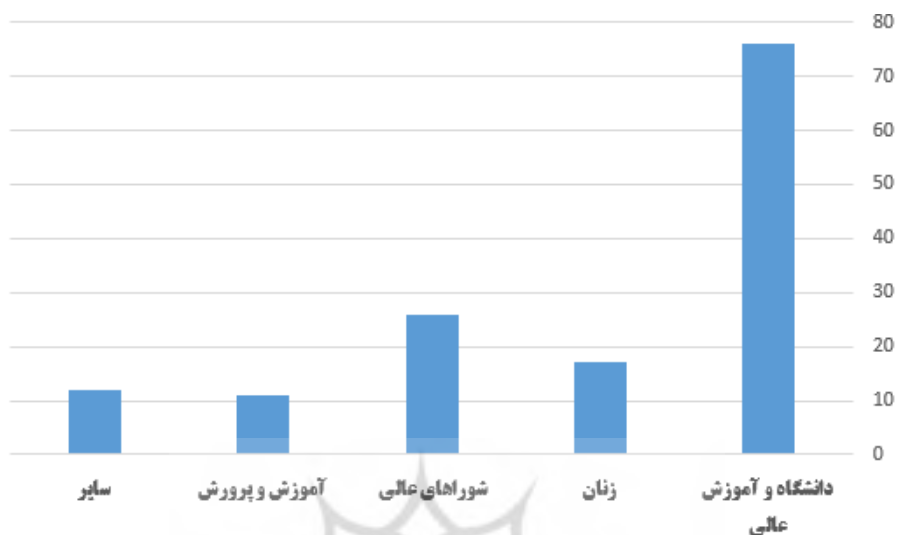
ایشان در بیان اهمیت مسائل فرهنگی تأکید داشتند که به امور فرهنگی اهمیت زیادی می‌دهند و معتقدند که اتحاد یک ملت، به فرهنگ آن وابسته است. وجه تفاوت و تمایز هر ملتی فرهنگ آن است و فرهنگ باید در اولویت قرار بگیرد و با تقویت و نگاه ویژه به مسئله فرهنگ، پیشرفت کشور میسر خواهد شد. اما اگر فرهنگ کشور متحول و اصلاح نشود، در هیچ زمینه‌ای نمی‌توان برنامه‌ریزی کرد و از نتایج نمی‌توان بهره برد و باید امیدوار بود در همه ابعاد فرهنگی، روحیه انقلابی و اسلامی در نظر گرفته شود. بنابر این، هدایت فرهنگی جامعه بر اساس گرایشهای انقلابی یک ضرورت است. دشمن جمهوری اسلامی اعتقادات

دینی و فرهنگی عالی ملت را هدف گرفته است و بسیار ظریف و دقیق مبادرت به این امر می‌کند و انقلاب اسلامی و ارزشهای بنیادین آن، هدف تهاجم دشمن قرار گرفته است. برای مقابله با آن لازم است مدیریت و ساختار محکمی در امر فرهنگ تشکیل شود و با کمک آن، هدف و تلاش دشمن را بی‌نتیجه بگذارد.

«در ترکیب جدید شورای عالی انقلاب فرهنگی، تفکرات اسلامی و انقلابی باید مورد توجه ویژه باشد و به طور جدی برای پیشرفت و توسعه آن باید برنامه‌ریزی شود. ملت ایران به نظام اسلامی پایبند است و از نظر ارزشی و اصول اسلامی، اصولگراست. شورای انقلاب باید از اصلی‌ترین بنیادهای نظام اسلامی ایران باشد. اولویت و مبنای کار با تکیه بر اصول و ارزشهای اسلامی باید باشد. این مسئله به معنای تعصب و تندروی نیست، بلکه پافشاری و توجه ویژه به اصول اسلامی و ارزش و تفکرات اسلامی است. فرهنگ مسئله بسیار مهمی است که ضایعات آن را به تدریج و با گذشت زمان طولانی می‌توان فهمید. امور فرهنگی مهم است و به تدریج و با گذر زمان می‌توان اشکال کار را دریافت. البته این کار بسیار دشوار است، رژیمهای استبدادی و دیکتاتوری مانع ترویج درست فرهنگ و آموزش در کشور شدند. بر این اساس، نظم کاری و اجتماعی، خصوصیت بارز و اولویت ویژه فرهنگی کشور است که تلاش زیاد و مستمر نیاز دارد.» (farsi.khamenei.ir: ۱۳۷۵/۰۹/۲۰)

ه) تحلیل داده‌های کمی

پژوهشهای کمی با تأکید بر الگوواره و سرمشق اثبات‌گرایی و پس‌اثبات‌گرایی در قرن بیست و یکم به عنوان روش اصلی در مطالعات رفتاری استفاده می‌شده است. این پژوهشها با جمع‌آوری و توصیف نتیجه، به ارائه آمار و ارقام می‌پردازند (حکیم‌زاده و عبدالملکی، ۱۳۹۰: ۲۶). در مرحله اول با نرم‌افزار اس.پی.اس.اس به توصیف و تفسیر داده‌های کمی پرداخته‌ایم.

نمودار ۲: اولویت‌بندی موضوعات

سؤال اول: آیا وضعیت توجه به موضوعات در مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی متفاوت است؟
 با توجه به کتاب آمار و اطلاعات مجموعه مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در سالهای ۱۳۷۵-۷۶ و مجموعه این مصوبات، ابتدا موضوعات، اولویت‌بندی و سپس میزان اهمیت و توجه به شاخه‌های گوناگون، بررسی و جدول‌بندی شد.

جدول ۱: آزمون خی‌دو تک‌نمونه‌ای وضعیت توجه به موضوعات در مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی

موضوعات	مشاهده	انتظار	باقیمانده	خی‌دو	درجات آزادی	Sig.
دانشگاه و آموزش عالی	۷۶	۲۸/۴	۴۷/۶			
زنان	۱۷	۲۸/۴	-۱۱/۴			
شوراهای عالی	۲۶	۲۸/۴	-۲/۴	۱۰۴/۶۹۰	۴	۰/۰۰۰
آموزش و پرورش	۱۱	۲۸/۴	-۱۷/۴			
سایر	۱۲	۲۸/۴	-۱۶/۴			
مجموع	۱۴۲					

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها، مقدار خی دو حاصل برابر با ۱۰۴/۶۹۰ می‌باشد که این مقدار در سطح ۰/۰۱ معنادار است؛ یعنی با ۹۹ درصد اطمینان می‌توان گفت که

سیاست راهبردی شورای عالی انقلاب فرهنگی در سالهای ... ۲۱

وضعیت توجه به موضوعات در مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی دارای تفاوت معنادار با یکدیگر است؛ طوری که دانشگاه و آموزش عالی تعداد ۷۶ مورد (۵۳/۵ درصد)، زنان ۱۷ مورد (۱۲ درصد)، شوراها و شوراهای عالی ۲۶ مورد (۱۸/۳ درصد)، آموزش و پرورش ۱۱ مورد (۷/۷ درصد) و سایر موضوعات ۱۲ مورد (۸/۵ درصد) دست یافتیم.

و) تحلیل داده‌های کیفی

سؤال دوم: آیا نتایج حاصل از تحلیل کمی مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، قابلیت تبیین کیفی را دارند؟

۱. گفتمان فرهنگی حاکم بر سالهای ۷۶-۱۳۷۵

سال ۱۳۷۵، آخرین سال ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی بود. اقدامات دولت در بازسازی کشور و ایجاد زیرساختهای اقتصادی و فرهنگی در قالب برنامه اول و دوم در سالهای ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی انجام شد که زمینه‌ساز تحولات مهم بعدی در حوزه سیاسی در کشور از جمله رشد جنبش اصلاحات در اواسط دهه ۷۰ شد. این تحولات شامل تغییر در ساختار جمعیتی کشور، ایجاد اقشار جدید اجتماعی، تحول در طبقات اقتصادی، گسترش ارتباطات، مهاجرت، شهرنشینی، رشد طبقات متوسط اجتماعی، افزایش سطح سواد، گسترش آموزش عالی و رشد اقشار دانشگاهی و فرهنگی در کشور و ارتقای جایگاه زنان و جوانان در سطوح مختلف اجتماعی بود. (فوزی، ۱۳۸۴، ج ۲: ۲۴۷)

انتخابات مجلس پنجم در آغاز سال ۱۳۷۵ انجام شد و جمعیت کشور در مدت نزدیک به دو دهه، تقریباً دو برابر شد و به حدود ۶۰ میلیون در سال ۱۳۷۵ رسید. آنچه در تحول جمعیتی کشور اهمیت دارد سهم جدید جوانان در ترکیب آن است که در سال ۱۳۷۵ تعداد آنان حدود هفت میلیون نفر بود. ۲۸ درصد جمعیت کشور را جوانان بین ۱۴ تا ۲۹ سال تشکیل می‌دادند. این گروه جمعیتی انبوه جوانان، با سلايق و علاقه‌های خاص دوران نوجوانی و جوانی که متولد و پرورش یافته دوران پس از انقلاب بودند، در صحنه اجتماع حضور یافتند. این پدیده که به انقلاب جمعیتی معروف است، طبعاً خواسته‌ها و انتظارات و نگرشهای تازه‌ای را در عرصه‌های مختلف سیاسی اجتماعی و فرهنگی به دنبال آورد. (ریعی، ۱۳۸۰: ۱۳۱)

همچنین از نظر ساخت جمعیتی زنان ۴۹ درصد از جمعیت کل کشور را تشکیل می‌دهند. از سوی دیگر، ۷۴/۲۱ درصد از زنان باسوادند و همچنین رشد کمی تعداد پذیرفته‌شدگان دانشجویان و دانش‌آموختگان زن در دانشگاههای کشور از رشد نسبتاً بالایی برخوردار بوده

است. به طور کلی ورود زنان به عرصه اجتماع که به لطف فضای فرهنگی به وجود آمده، پس از انقلاب صورت گرفت. افزایش آگاهی زنان، بالا رفتن میزان سواد و افزایش سطح تحصیلات عالی زنان موجب شد تا موقعیت و شرافت اجتماعی بهتری برخوردار باشند. از طرف دیگر، رشد زنان جوان و تحصیل کرده زمینه تقویت گفتمان برابری حقوق زنان و مردان را فراهم ساخت. گفتمان فمینیستی چه از نوع اسلامی آن (در چارچوب اسلام) و چه از نوع غیر دینی، خواستار بهبود وضعیت زنان در خانواده و در جامعه بودند و تقسیم کار مبتنی بر جنسیت را در همه حوزه‌ها رد می‌کردند. (شریف، ۱۳۸۱: ۷۵)

از سوی دیگر، از نظر محل سکونت، جمعیت شهرنشین در کشور افزایش یافت و در سال ۱۳۷۵ تقریباً ۳۷ میلیون نفر؛ یعنی ۶۱ درصد جمعیت کشور شهرنشین شدند که برای اولین بار در تاریخ، جامعه ایران مبتدل به جامعه‌ای با غلبه جمعیت شهری شد (گزارش مرکز آمار ایران). بخش مهمی از جمعیت ۲۳ میلیونی روستایی و عشایری کشور در سال ۱۳۷۵ از نظر فرهنگی دارای گرایشهای شهری شده و خواستار مطالبات مشابه طبقه متوسط شهری بودند؛ زیرا از منظر جامعه‌شناسی، رشد جمعیت شهری غالباً با رشد طبقه متوسط همراه است. در سال ۱۳۷۵، ۴۳ میلیون نفر از جمعیت کشور باسواد بودند. در این سال نسبت باسوادی در مناطق شهری ۸۶ درصد بود که اگر جمعیت پیر و ازکارافتاده بی‌سواد از این آمار خارج شوند، بیش از ۹۰ درصد جمعیت فعال کشور را در آن سال باسواد خواهیم یافت (سازمان برنامه‌ریزی و بودجه، اولین گزارش ملی توسعه انسانی جمهوری اسلامی ایران). در سال ۱۳۷۶ پذیرفته‌شدگان دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی دولتی به ۱۵۴ هزار نفر رسیده که به طور متوسط افزایش سالیانه معادل ۵/۱۷ درصد را نسبت به اوایل انقلاب نشان می‌دهد. همچنین تعداد دانشجویان دانشگاههای دولتی در بیست ساله پس از انقلاب از ۱۷۵ هزار نفر در سال ۵۸ به ۶۲۵ هزار نفر در سال ۱۳۷۵ رسید که افزایش سالیانه ۶۵ درصدی را نشان می‌دهد و از این تعداد، ۳۸/۲ درصد را زنان و ۶۱/۸ درصد را مردان تشکیل می‌دادند. (وزارت فرهنگ و آموزش عالی، ۱۳۷۷: ۲۷-۱۷)

۲. آسیب‌شناسی اقدامات شورای عالی انقلاب

شورای عالی انقلاب فرهنگی به عنوان مرجع عالی سیاستگذاری، تعیین خط مشی، تصمیم‌گیری، هماهنگی و هدایت امور فرهنگی، آموزشی و پژوهشی کشور در چارچوب سیاستهای کلی نظام محسوب شده است. پس می‌توان گفت شورای عالی انقلاب فرهنگی یک شورای تصمیم‌گیرنده و سیاستگذار در ساختار حاکمیت نظام جمهوری اسلامی ایران

سیاست راهبردی شورای عالی انقلاب فرهنگی در سالهای ... ۲۳

است. عملکرد شورای عالی انقلاب فرهنگی در طول سالهای مختلف، موافقان و مخالفان زیادی داشته است. یکی از مهم ترین انتقادات، وارد شدن شورای عالی انقلاب فرهنگی به حیطة قانونگذاری است. این منتقدان اعتقاد دارند که شأن این شورا، یک شأن کلان‌نگر و مشورتی است و می‌بایست سیاستگذاری‌های کلان فرهنگی را در چارچوب مصالح ملی کشور انجام دهد؛ در حالی که این شورا به تصویب مقرراتی می‌پردازد که به اعتقاد منتقدان، خارج از چارچوب وظایف این شورا است. (امیرشاهی، ۱۳۸۶، روزنامه اعتماد)

برخی از حقوقدانان نیز معتقدند که اگر در اوایل انقلاب به دلیل اوضاع نابسامان دانشگاهها تأسیس این شورا توسط روح‌الله خمینی منطقی بود؛ اما با پاگرفتن نهادهای فرهنگی در کشور، دیگر ادامه کار شورا منطقی ندارد و وجود این شورا ناقض قانون اساسی و قوانین عادی است و نوعی دخالت رهبری در مسئولیتهای قوه مجریه است و می‌توان گفت که هرچه در امور فرهنگی رخ می‌دهد مسئولش رهبری است نه قوه مجریه؛ چه با استمرار این شورا و امضای مصوبات آن توسط رهبری، مسئولیت مستقیماً بر عهده رهبری است. مگر آنکه شورا صرفاً واضع سیاستهای کلی در امور فرهنگی باشد که در صلاحیت رهبری است. (ایسکانیوز، ۱۶ مرداد ۱۳۸۷)

همان‌طور که گفته شد، شورای عالی انقلاب فرهنگی در دوره‌های مختلف، تلاش داشته است که نسبت به تحول اساسی در نظامهای مختلف اقدام کند. این نکته در بیانات مقام معظم رهبری و اعضای شورای عالی به صورت مکرر وجود دارد. ولی به موجب ضعفهای ساختاری و فراهم نشدن زمینه‌های لازم برای حضور صاحب‌نظران متعهد و انقلابی و بعضاً غالب بودن رویکرد سیاسی برانجام فعالیتهای کارشناسی، پژوهشی در دبیرخانه و کمیسیونها و شوراهاى تابعه این شورا و عدم بهره‌گیری از دانش و بصیرت مدیریت تحول و سیاستگذاری و عدم وجود توان خلاقیت و نوآوری، توفیق مؤثر در انجام این خواسته به دست نیامده است. از جمله موضوعاتی که همواره بر اهمیت و ضرورت تحول در آن تأکید و فرصتهای زیادی برای آن هزینه شده است، تحول در نظام آموزش و پرورش کشور بوده است. بیانات مقام معظم رهبری در سال ۱۳۶۸ با مسئولان آموزش و پرورش نشان می‌دهد آن تحول و انقلابی که مورد انتظار بود در این نظام صورت پذیرد، صورت پذیرفته است.

شورای عالی انقلاب فرهنگی در تصمیم‌گیری و سیاستگذاری به انجام بررسی‌های کارشناسی و پژوهشی و سیاستهای پیشنهادی نیازمند است. اعضای حقیقی شورای عالی به عنوان صاحب‌نظران حوزه‌های تخصصی مختلف و مرتبط با مأموریت شورای عالی، لازم

است در تأمین این نیاز، در جایگاه تصمیم‌سازی و محور عقبه علمی، فکری شورای عالی که دبیرخانه شورای عالی می‌باشد، عهده‌دار وظیفه و مسئولیت شوند و حداقل به عنوان عضو هیئت علمی پژوهشی همکاری داشته باشند.

بنابر این، اشخاص حقیقی شورای عالی انقلاب فرهنگی باید عقبه علمی و فکری شورا را به نوعی نمایندگی و زمینه‌سازی کرده و کفایت و جامعیت پشتوانه علمی و فکری برای تصمیم‌گیری‌های راهبردی و تهیه نقشه مهندسی فرهنگی کشور را تأمین کنند. اشخاص حقوقی شورای عالی انقلاب فرهنگی به عنوان خط مقدم اجرایی، وظیفه و مأموریت اجرایی کردن مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی را در قالب تعیین و تصویب سیاستهای کلی و قانون و آیین‌نامه و برنامه، برای اجرای نقشه مهندسی فرهنگی کشور و تحقق اهداف فرهنگی کشور بر عهده دارند.

انجام وظیفه و مأموریت مهندسی فرهنگ و مهندسی فرهنگی و مدیریت راهبردی فرهنگی کشور، به دانش فراخور و مهارت لازم نیازمند است. تحصیل جامعیت برای تحقق چنین وظیفه و مأموریتی، ایجاب می‌کند که از حضور صاحب‌نظران و اندیشمندان دارای توانایی لازم در حوزه‌های مختلف علوم بهره گرفته شود. (ناظمی اردکانی، ۱۳۹۱: ۳۰۸)

ایراد اساسی که به مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی گرفته می‌شود، نبود سازوکار کنترل این مصوبات از حیث مطابقت با قانون اساسی و شرع مقدس است. به نظر می‌رسد اگر این مصوبات، حداقل در سیاستگذاری‌های کلان فرهنگی و آموزشی به تأیید مقام معظم رهبری برسد، این ایراد تا حدودی مرتفع شود؛ چنانکه در بیانات مقام معظم رهبری به این مطلب اشاره شده است.

همان‌طور که بیان شد، یکی از دلایل اصلی بلا اجرا ماندن بعضی از مصوبات، محل تأمین اعتبار مصوبات مربوطه می‌باشد. به نظر می‌رسد اگر مجلس در بودجه سالانه کل کشور رقمی را برای اجرای مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی اختصاص دهد، ضعف ناکارآمدی این مصوبات برطرف خواهد شد.

یکی از مواردی که باعث خدشه‌دار شدن جایگاه شورای عالی انقلاب فرهنگی شده است، ورود شورا به موارد خارج از صلاحیت شورا بوده که ناشی از عدم تعیین دقیق حدود صلاحیت اختیارات شورای عالی است. به نظر می‌رسد با تعیین دقیق قلمرو و حدود صلاحیت شورای عالی و عدم تجاوز از این صلاحیت، باعث حفظ شأن جایگاه شورا و مصوبات آن خواهد بود. لزوم تفکیک میان سیاستگذاری‌های شورای عالی انقلاب فرهنگی و مصوبات

سیاست راهبردی شورای عالی انقلاب فرهنگی در سالهای ... ۲۵

شورا که برای اشخاص حقیقی ایجاد حق و تکلیف می‌کند، بیش از پیش احساس می‌شود. همچنین پیش‌بینی راهکار یا مرجعی برای شکایت علیه این مصوبات که موجب حق و تکلیف برای اشخاص است، امری است که نمی‌توان از لحاظ حقوق بشری از آن به راحتی چشم‌پوشی کرد. (رنگریز، ۱۳۹۰: ۱۳۰)

مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، در حیطه فرهنگ، درست مانند مصوبات مجلس شورای اسلامی، حکم قانون را دارد. لذا توسط سازمانهای ذی‌ربط، لازم‌الاجرا و تخطی از آنها جرم و قابل پیگیری قانونی است. حضور رئیس قوه مجریه در رأس این شورا نیز ضامن اجرایی بسیار قوی‌ای در این راه است. با این وجود و «با وجود غنا و تراز بالای افراد حاضر در شورای عالی انقلاب فرهنگی»، اینکه به فرموده رهبر انقلاب، «هویت جمعی شورای عالی به تناسب اعضای آن، بروز لازم را ندارد»، موضوعی است که پیش و بیش از هر چیز و هر جا، لازم است توسط خود این شورا، آسیب‌شناسی و آفت‌زدایی شود. یکی از این آسیبها شاید همین نکته باشد که اعضای آن، دارای اشتغالات متعدد می‌باشند، و به ویژه در رأس آن، پرمشغله‌ترین مسئول اجرایی کشور قرار دارد که از قضا، بی‌حضور و دعوت او، جلسات شورا نیز رسمیت نمی‌یابد. یا اینکه برخی مصوبات آن، در مرحله مصوبه باقی بماند و جامعه عمل بر تن نکند. از سوی دیگر، به خلاف سیاست، فرهنگ، ماهیتاً امری دیرپاست که هم برنامه‌ریزی برای آن، نیازمند در نظر گرفتن چشم‌اندازهای گسترده و درازمدت و هم پیگیری برای تحقق آن، نیازمند زمان کافی است. با تغییر دولتها، که پیوسته با تغییر جناحهای حاکم و در نتیجه تغییر نگرشهای فرهنگی گاه ۱۸۰ درجه‌ای همراه است، جهت‌گیری فرهنگی شورای عالی انقلاب فرهنگی نیز گاه دچار تلاطم‌های بزرگی می‌شود، که علاوه بر بی‌نتیجه گذاشتن برخی مصوبات شورای قبل، سازمانهای فرهنگی کشور و طیفهای متأثر از این مصوبات را- که در واقع کل جامعه، با درجات متفاوت هستند- نیز دچار سردرگمی، بی‌انگیزگی و مشکلات جدی می‌کند. (سرشار، ۲۱ آذر ۱۴۰۱، روزنامه همشهری)

با توجه به نظر رهبری که این شورا اولویت اول کارش را به امور فرهنگی بپردازد، اما تصور می‌شود که توسعه فرهنگی همراه با توسعه اقتصادی مورد توجه قرار نگرفته و در زمینه توسعه فرهنگی و دینی کم کار شده است و بودجه‌های مصرف شده در دو بعد اقتصادی و فرهنگی قابل مقایسه نیستند که باید متعادل شود. البته کیفیت کار در این حوزه نیازمند تحقیقات کارشناسی است و باید سازمانی برای سامان بخشیدن و هدایت و مدیریت طرح

تشکیل شود که بتواند اعتبارات و حمایت‌های لازم را به دست آورد. (کیهان فرهنگی، ۱۳۷۶، ش ۱۳۲)

آنچه امروزه برای اعتلای فرهنگ و توسعه هویت دینی کشور ضروری است، مدیریت و نوآوری در حوزه علوم انسانی است. ضروری است که شورای عالی انقلاب فرهنگی به مسائلی ورود کنند که تعالیم اسلامی در تمام شئون زندگی مردم وارد شود و همه مردم از آن برخوردار باشند. از آنجا که وظیفه اصلی شورای عالی انقلاب فرهنگی با توجه به بیانات رهبری، پیشبرد دو مقوله علم و فناوری و فرهنگ است؛ مصوبات این شورا می‌بایست به صورت هدفمند و برنامه‌ریزی شده به سمتی پیش برود که هویت فرهنگی و عرق ملی تقویت شود و مسیر علمی کشور هموار شود. برای تحول فرهنگی نیاز به تحول در علوم انسانی و بومی‌سازی آن با حضور اساتید بنام این حوزه است و ملاک تعیین اعضا باید متناسب با ساختار و وظایف فرهنگی شورا باشد. در این زمینه، به کارگیری افراد خیره و کارشناسان علوم انسانی برای پیشبرد اهداف فرهنگی کشور لازم است. از آنجا که وظیفه اصلی شورای عالی انقلاب مدیریت فرهنگی کشور است، تشکیلات شورا باید در سطح کلان بر اساس اجزای مدیریت فرهنگی و راهبردی باشد و هدایت تمام برنامه‌ها و سازماندهی فرهنگی کشور را بر عهده گیرد.

ز) نتیجه‌گیری

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در سال ۱۳۷۵ با تغییر ترکیب اعضا و برنامه‌های شورای عالی فرهنگی، به دنبال نوآوری و تدبیر در امور سیاست‌های فرهنگی و دینی کشور بودند. ایشان با تدوین شرح وظایف شورا، اولویت مهم آن را مقابله با هجوم دشمنان اسلام تشریح کردند و هدایت دستگاه‌های مسئول کشور را در امور فرهنگی و هویت دینی تشریح و بازخوانی کردند. شورای عالی انقلاب فرهنگی در سه حوزه سیاست‌گذاری، تدوین ضوابط و نظارت نقش دارد. وظیفه مهندسی فرهنگی و مدیریت راهبردی فرهنگی کشور نیاز به افراد متخصص دارد که لازم است با جذب افراد خیره، این توانایی بیشتر شود و اشخاص حقیقی شورای عالی انقلاب فرهنگی پشتوانه فرهنگی، علمی و فکری برای جامعه باشند. تلاش شورا بر این بوده است که نسبت به تحول اساسی در نظام طبق فرمایشات رهبر معظم انقلاب اقدام کند. شورا با ترکیب جدید بر آن بود که اولویت‌های فرهنگی را در مقاطع خاص و گوناگون، مشخص و بر اساس آن، اولویت‌های فرهنگی را برنامه‌ریزی کند. به طور کل، شورا با تلاش افراد متعهد و دلسوز خود در تلاش است در حوزه فرهنگ، تحولات بزرگی ایجاد کند.

سیاست راهبردی شورای عالی انقلاب فرهنگی در سالهای ... ۲۷

شورا وظایف بزرگ و مهمی از جمله قانونگذاری و پیشبرد اهداف سیاست فرهنگی و اجتماعی و آموزشی در زمینه اطلاع‌رسانی، تدوین و تألیف کتابهای درسی و ارائه الگوی فرهنگی و معنوی در امر خطیر آموزش عالی و آموزش پرورش دارد. رابطه و همکاری بین حوزه و دانشگاه و ارتباط علمی با سایر ملل، از جمله وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی می‌باشد. از آنجا که وجه تفاوت و تمایز هر ملتی فرهنگ آن است، فرهنگ باید در اولویت قرار بگیرد. با تقویت و نگاه ویژه به مسئله فرهنگ است که پیشرفت کشور میسر خواهد شد. بنابر این، هدایت فرهنگی جامعه بر اساس گرایشهای انقلابی، یک ضرورت است. دشمن جمهوری اسلامی، اعتقادات دینی و فرهنگی عالی ملت را هدف گرفته است. برای مقابله با آن لازم است مدیریت و ساختار محکمی در امر فرهنگ تشکیل شود و با کمک آن، هدف و تلاش دشمن بی‌ثمر بماند.

نتایج حاصل از تبیین داده‌های کمی و کیفی که سؤال سوم در این پژوهش را در بر می‌گرفت، نشان می‌دهد که داده‌های کمی و کیفی همگرا می‌باشند.

ردیف	موضوع	تعداد
۱	دانشگاه و آموزش عالی	۷۶
۲	زنان	۱۷
۳	شوراهای عالی	۲۶
۴	آموزش و پرورش	۱۱
۵	سایر	۱۲
۶	مجموع	۱۴۲

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- ابوالحمد، عبدالحمید (۱۳۶۸). **مبانی سیاست**. تهران: توس.
- اداره کل قوانین و مقررات کشور (۱۳۷۲). **مجموعه مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ ۱۳۷۵ و ۱۳۷۶**. تهران: ریاست جمهوری.
- امام خمینی، روح‌الله (۱۳۶۱). **صحیفه نور**. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- امیرشاهی، افشین (۱۳۸۶). «آموزش در چنبره سیاست». سایت روزنامه اعتماد.
- جاسمی، محمد و بهرام جاسمی (۱۳۵۸). **فرهنگ علوم سیاسی**. تهران: گوتنبرگ.
- حکیم‌زاده، فرهاد و جمال عبدالملکی (۱۳۹۰). **پروپوزال نویسی در مطالعات کیفی و ترکیبی**. تهران: جامعه‌شناسان.
- ربیعی، علی (۱۳۸۰). **جامعه‌شناسی تحولات ارزشی**. تهران: فرهنگ و اندیشه.
- رنگریز، شعبانعلی (۱۳۹۰). **بررسی جایگاه شورای عالی انقلاب و مصوبات آن در نظام حقوقی ایران**. پایان‌نامه. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- سروش عبدالکریم (۱۳۶۱). **ماهنامه دانشگاه انقلاب**. ش ۴.
- سی. پلنو، جک و روی آلتون (۱۳۵۷). **فرهنگ روابط بین‌الملل**. ترجمه حسن پستا. تهران: فرهنگ معاصر.
- شرف‌زاده برادر، محمد (۱۳۸۳). **انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌های ایران**. تهران: پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی.
- شریف، محمدرضا (۱۳۸۱). **انقلاب آرام، درآمدی بر تحول فرهنگی سیاسی در ایران**. تهران: روزنه.
- شورای عالی انقلاب فرهنگی (بی‌تا). **بررسی و ارزیابی عملکرد ستاد انقلاب فرهنگی**. تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۸۴). **بیست سال تلاش در مسیر تحقق اهداف انقلاب فرهنگی**. تهران: دانش‌پرور.
- **شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۶)**. تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- **شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۷)**. تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- صیادی، ابوالقاسم (۱۳۸۳). **انقلاب اسلامی و چالش‌های جهانی شدن فرهنگ**. زنجان: نیکان کتاب.
- فوزی توپسرکانی، یحیی (۱۳۸۴). **تحولات سیاسی اجتماعی بعد از انقلاب اسلامی در ایران**. تهران: عروض.

سیاست راهبردی شورای عالی انقلاب فرهنگی در سالهای ... ۲۹

- محمدپور، احمد؛ رسول صادقی و مهدی رضایی (۱۳۸۹). «روشهای تحقیق ترکیبی به عنوان سومین جنبش روش‌شناختی: مبانی نظری و اصول عملی، جامعه‌شناسی کاربردی». مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان، دوره بیست و یکم، ش ۲ (پیاپی ۳۸).
- مخبر دزفولی، محمدرضا و محمدرضا فارسی (۱۳۹۷). «الگوی راهبردی در اداره امور شورای عالی انقلاب فرهنگی از منظر امامین انقلاب اسلامی». امنیت ملی، دوره هشتم، ش ۲۸.
- ملکی، محمد (۱۳۵۹). دانشگاه تهران و جای پای امپریالیسم آمریکا. تهران: بی‌نا.
- ناظمی اردکانی، مهدی (۱۳۹۱). نگاهی به گذشته، حال و آینده شورای عالی انقلاب فرهنگی. تهران: آثار فکر.
- نجفی، مهدی (۱۳۹۷). «بررسی تحلیلی - انتقادی مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی». قانون‌یار، دوره دوم، ش ۷.
- وزارت فرهنگ و آموزش عالی (۱۳۷۷). آثار و عملکرد ۲۰ ساله آموزش عالی ایران (بخش دولتی) ۱۳۷۷-۱۳۵۷. تهران: ستاد بزرگداشت بیستمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی.

- farsi.khamenei.ir - 1375/09/20.
- Abolhamad, Abdulhamid (1989). **Principles of Politics**. Tehran: Toos Publishing.
- Amirshahi, Afshin (2007). "Education in the center of politics". Etemad newspaper website.
- C. Plano, Jack & Rosie Alton (1978). **Culture of International Relations**. Translated by Hassan Posta. Tehran: farhange moaser.
- Fawzi Tuysarkani, Yahya (2005). **Social political developments after the Islamic revolution in Iran**. Tehran: aruz publishing house.
- General Administration of Laws and Regulations of the country (1993). **The set of approvals of the Supreme Council of the Cultural Revolution; 1375 and 1376**. Tehran: Presidency.
- Hakimzadeh, Farhad & Jamal Abdulmaleki (2011). **Proposal Writing in Qualitative and Mixed Studies**. Tehran: Sociologists Publications.
- Imam Khomeini, Ruhollah (1982). **Sahifah Noor, Vol. 6**. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance.
- Jasemi, Mohammad & Bahram Jasemi (1979). **Culture of Political Sciences**. Tehran: Gutenberg Publishing.
- Maleki, Mohammad (1980). **University of Tehran and the Footsteps of American Imperialism**. Tehran: No Pub.
- Ministry of Culture and Higher Education (1998). **Works and performance of 20 years of Iranian higher education (public sector) 1357-1377**. Tehran: headquarters of commemoration of the 20th anniversary of the victory of the Islamic Revolution.

- Mohammadpour, Ahmed; Rasool Sadeghi & Mehdi Rezaei (2010). **"Composite research methods as the third methodological movement: theoretical foundations and practical principles, applied sociology"**. *Isfahan University Humanities Research Journal*, Vol. 21, No. 2 (38 series).
- Mokhber Dezfouli, Mohammad Reza & Mohammad Reza Farsi (2018). **"Strategic model in the administration of the affairs of the Supreme Council of the Cultural Revolution from the perspective of the Imams of the Islamic Revolution"**. *National Security Quarterly*, 8: 28.
- Najafi, Mehdi (2018). **"Analytical-Critical Review of the Supreme Council of Cultural Revolution"**. *Qonun Yar Quarterly*, 2: 7.
- Nazemi Ardakani, Mehdi (2012). **A Look at the Past, Present and Future of the Supreme Council of the Cultural Revolution**. Tehran: Asare Fakher Publishing.
- Rabiei, Ali (2001). **Sociology of value changes**. Tehran: farhang va andisheh.
- Rangriz, Shaban-Ali (2011). **Examining the position of the Supreme Revolutionary Council and its approvals in Iran's legal system**. Thesis. Tehran: Allameh Tabatabai University.
- Sayadi, Abulqasem (2004). **Islamic revolution and the challenges of globalization of culture**. Zanjan: Nikan Kitab.
- Sharafzadeh Baradar, Mohammad (2004). **Cultural Revolution in Iranian Universities**. Tehran: Imam Khomeini Research Institute and Islamic Revolution.
- Sharif, Mohammad Reza (2002). **The Peaceful Revolution, an introduction to the cultural and political evolution in Iran**. Tehran: Rozhan.
- Soroush, Abdul Karim (1982). **The Revolution University Monthly**. No. 4.
- Supreme Council of Cultural Revolution (No Date). **Reviewing and evaluating the performance of the Cultural Revolution Headquarters**. Tehran: the booklet of the Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution.
- Supreme Council of Cultural Revolution (2004). **Twenty years of efforts towards the realization of the goals of the Cultural Revolution**. Tehran: Danesh Parvar Publishing House.
- **Supreme Council of Cultural Revolution** (2017). Tehran: Publications of the Secretariat of Supreme Council of Cultural Revolution.
- **Supreme Council of Cultural Revolution** (2018). Tehran: Publications of the Secretariat of Supreme Council of Cultural Revolution.